

Patrycja Reichel

Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku złożonego pod wpływem błędu

I. Wprowadzenie

Z uwagi na zmieniające się stosunki społeczno-gospodarcze na gruncie prawa spadkowego coraz większego znaczenia nabiera instytucja uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia (braku oświadczenia) o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Problematyka ta jest skomplikowana, a wypowiedzi piśmiennictwa i orzecznictwa dość skąpe. Spadkobierca nabywa spadek z chwilą jego otwarcia (art. 925 k.c.). Nabycie to – jak długo spadkobierca nie złoży oświadczenia o nabyciu spadku lub nie powstaną podstawy do przyjęcia, że spadkobierca takowe oświadczenie złożył – nie jest nabyciem definitywnym¹. Zarówno przyjęcie, jak i odrzucenie spadku może nastąpić na skutek upływu czasu (art. 1015 § 2 k.c.) lub w wyniku oświadczenia woli (art. 1015 § 1 k.c.). Oświadczenia woli mogą być dotknięte wadami, np. błędem. Przepis art. 1019 k.c. poświęcony temu zagadnieniu wskazuje, że przy zastosowaniu przepisów ogólnych (art. 84 k.c.) można również uchylić się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożonego m.in. pod wpływem błędu. Ten sam przepis w powiązaniu z art. 690 k.p.c. wprowadza jednak

¹ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 83.

modyfikację w zakresie uchylenia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w stosunku do ogólnie przyjętych reguł².

II. Błąd przy oświadczeniu i przy braku oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku

1. Błąd na gruncie przepisów ogólnych (art. 84 k.c.)

Ukształtowanie przepisów o błędzie następuje zawsze wielkich trudności z uwagi na różnorodność stanów faktycznych, kryjących się pod tą tradycyjną nazwą potoczną i na konieczność pogodzenia zasady zgodności woli wewnętrznej z oświadczeniem i wymaganiami pewności obrotu. Ustawodawca polski nie wprowadził do kodeksu cywilnego definicji legalnej błędu, pozostawiając jej wypracowanie doktrynie. Według powszechnie przyjętego określenia błąd oznacza mylne wyobrażenie o rzeczywistym stanie spraw (o prawdziwym stanie rzeczy) lub brak takiego wyobrażenia³. Kodeks cywilny normuje błąd w art. 84 i podlega on ocenie w zasadzie zawsze według reguł tego przepisu, chyba że norma szczególna zawiera inne kryteria oceny. Przepis art. 84 § 1 zd. 1 i § 2 k.c. stanowi, że w razie błędu co do treści czynności prawnej można uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli. Można powoływać się tylko na błąd uzasadniający przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenie woli nie działał pod wpływem błędu i oceniał sprawę rozsądnie, nie złożyłby oświadczenia tej treści (błąd istotny). Wobec tego błąd, na który można się powołać, musi być błędem co do treści czynności prawnej i dodatkowo błędem istotnym.

Badając pojęcie czynności prawnej, wskazuje się, że jej składnikiem jest zawsze oświadczenie woli, a niekiedy jeszcze inne wskazane przez ustawę elementy⁴. Oświadczenie woli oznacza ujawniony zamiar wywo-

² Tamże, s. 83-103; A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku*, NP 1986, nr 7-8, s. 23-24; E. Niezbecka, [w:] A. Kidyba, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, *Spadki*, Warszawa 2011, s. 246-249; M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2009, s. 1125-1128; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2011, s. 246-249; B. Kordasiewicz, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2009, s. 444-445.

³ A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1972, s. 266.

⁴ Tamże, s. 230.

łania określonych skutków prawnych. Nie jest ono wyłącznie środkiem zakomunikowania drugiej osobie tego, do czego się dąży lub czego się chce. Stanowi ono element nieodzowny do nadania waloru prawnego, doniosłości prawnej aktowi woli. Jednocześnie oświadczenie woli w swojej jakby zewnętrznej postaci stanowi źródło informacji o zamiarach osoby je składającej⁵.

Treścią określonej czynności prawnej objęte są wszystkie jej elementy, a więc zarówno zawarte w oświadczeniu woli, jak i pozostałe oznaczone w ustawie, jak wreszcie te, które chociaż w oświadczeniu niewymienione, jednak należą do treści czynności prawnej zgodnie z zasadami współżycia i ustalonymi zwyczajami⁶. Skoro błąd musi dotyczyć treści czynności prawnej, to wystarczy błędne wyobrażenie jakiegokolwiek jej elementu, ponieważ zsumowanie składników niedotkniętych wadą z fałszywie przedstawionymi z reguły musi dać nieprawidłowy obraz całości⁷.

Tradycyjnie niejako podkreśla się, że błąd musi być „błędem istotnym”. Istotność wyraża znaczenie, rolę błędu dla dokonanej czynności prawnej. Jest to jakby ciężar gatunkowy błędu. Błąd jest istotny wówczas, gdy stawia pod znakiem zapytania sensowność dokonanej czynności prawnej. Oświadczenie woli, w konfrontacji z rzeczywistością, przedstawia się nam jako nieracjonalne, pozbawione uzasadnienia z punktu widzenia życiowego lub prawnego. Zakwalifikowanie błędu jako istotnego jest konsekwencją uznania złożonego oświadczenia woli za nieracjonalne w świetle interesów składającego je i okoliczności sprawy. Obojętne jest natomiast, czy błąd jest błędem co do faktu, czy też co do prawa, czy dotyczy czynności prawnej w jej całokształcie, czy też jej poszczególnych elementów, podobnie jak obojętne jest, czy odnosi się do faktów poprzedzających czynność prawną, jej towarzyszących czy też jej skutków⁸.

⁵ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Problem wad oświadczenia woli w czynności prawnej dokonanej przez przedstawiciela*, [w:] *Studia z prawa cywilnego, Księga pamiątkowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowej Adama Szpunara*, Warszawa-Lódź 1983, s. 18.

⁶ A. Wolter, *Prawo cywilne...*, s. 230.

⁷ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady oświadczenia woli w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 1973, s. 112, B. Kordasiewicz, *System prawa...*, s. 447; wyrok SN z dnia 29 października 2010 r., I CSK 595/09 (LEX 688663).

⁸ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady oświadczenia woli...*, s. 114-116.

2. Błąd przy oświadczeniu o przyjęciu lub odrzuceniu spadku

Ponieważ oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku jest oświadczeniem woli, stosuje się do niego przepisy ogólne prawa cywilnego o wadach oświadczenia woli, w tym i o błędzie. Stąd spadkobierca składa oświadczenie woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku pod wpływem błędu, jeżeli w chwili składania tego oświadczenia był w błędzie co do treści czynności prawnej (art. 84 § 1 zd.1 k.c.), a błąd był istotny (art. 84 § 2 k.c.). Znajduje to potwierdzenie w treści art. 1019 k.c., który wskazuje, że w przypadku złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku pod wpływem błędu stosuje się przepisy o wadach oświadczenia woli.

Na gruncie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku możemy mieć do czynienia z błędem co do tytułu powołania do dziedziczenia, osoby spadkodawcy, przedmiotu spadku. Jednocześnie rozważenia wymaga problematyka błędu wywołanego podstępnie czy kontrowersyjnego błędu co do prawa. Wspomnieć należy również o błędzie w pobudce.

Błąd może dotyczyć okoliczności objętych treścią oświadczenia woli albo łączących się ściśle z oświadczeniem woli, wreszcie związanych z innymi składnikami czynności prawnej. Decyduje stopień powiązania błędu z daną czynnością prawną. Oznacza to, że w rachubę może wchodzić także błąd tkwiący w sferze motywacyjnej. W poprzednim stanie prawnym przeprowadzano rozróżnienie między błędem co do treści oświadczenia woli a błędem w pobudce (art. 36 i 37 k.z.). Błąd w pobudce, czyli w sferze motywacyjnej, był zasadniczo prawnie obojętny i nie uzasadniał uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli. I tak Sąd Wojewódzki w Poznaniu w postanowieniu z dnia 27 czerwca 1967 r. uznał, że mylne przekonanie, iż spadkodawca pozostawił testament, nie daje spadkobiercy ustawowemu podstawy do uchylenia się od skutków prawnych niezachowania terminu odrzucenia spadku lub przyjęcia go z dobrodziejstwem inwentarza. Uznał bowiem, że jest prawnie obojętny i wobec tego nie uzasadnia uchylenia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku taki błąd, który nie dotyczy treści oświadczenia⁹. Podobnie wypowiada się J. Kremis, wskazując, że nie będzie błędem prawnie doniosłym złożenie oświadczenia pod wpływem

⁹ Postanowienie SW w Poznaniu z dnia 27 czerwca 1967 r., III Cr 990/67 (OSPikA 1969, poz. 96).

wadliwych, błędnych pobudek czy motywów¹⁰. Również J. Gwiazdomorski twierdził, że w przepisach nie ma żadnej wzmianki o wpływie błędu w pobudce – poza wypadkami błędu wywołanego podstępnie – na skuteczność oświadczenia woli. Z tego wynika jasno, że błąd w pobudce na skuteczność oświadczenia woli w zasadzie nie ma żadnego wpływu. Wskutek tego oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, złożone pod wpływem błędu w pobudce, który nie został wywołany podstępnie, jest w pełni ważne i nie może być obalone¹¹. Przeciwnie stanowisko zdaje się zajmować B. Kordasiewicz, który uznaje za ugruntowany pogląd przyjmujący, że błąd może także dotyczyć pobudki, z powodu której spadkobierca złożył oświadczenie o określonej treści¹². Jednakże, jak pisał A. Wolter, nie jest możliwe ściśle przeprowadzenie linii granicznej między błędem co do treści oświadczenia woli a błędem co do pobudki, skoro błąd co do pobudki może być równocześnie błędem co do treści oświadczenia woli¹³. Podobnie E. Skowrońska-Bocian, która wskazywała na brak znaczenia prawnego błędu w motywach działania spadkobiercy. Błąd bowiem musi być błędem co do treści dokonywanej czynności prawnej¹⁴. Stąd na gruncie obowiązującego kodeksu cywilnego zerwano z rozróżnieniem pomiędzy tymi dwoma rodzajami błędów. W konsekwencji opowiedzieć się należy za stanowiskiem, że nie ma znaczenia rodzaj błędu, byle dotyczył treści czynności prawnej. Obojętny prawnie pozostanie jedynie błąd niedotyczący treści czynności prawnej¹⁵.

Współczesne polskie opracowania części ogólnej prawa cywilnego nie wymieniają podstępu jako samodzielnej, odrębnej wady oświadczenia woli¹⁶. Rozważają go łącznie z błędem, traktując jako szczególną odmianę tego ostatniego. Tak więc np. A. Wolter pisze, że „przez podstęp rozumie się

¹⁰ J. Kremis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2011, s. 1642.

¹¹ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, s. 99-100.

¹² B. Kordasiewicz, *Przyjęcie i odrzucenie spadku*, *Studia Prawa Prywatnego* 2006, z. 2, s. 69.

¹³ A. Wolter, *Prawo cywilne...*, s. 256.

¹⁴ E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, s. 248.

¹⁵ A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli...*, s. 24.

¹⁶ Odmienne stanowisko zajmuje B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady oświadczenia woli...*, s. 132-149.

błąd szczególnie kwalifikowany”¹⁷. Przepis art. 86 § 1k.c. stanowi, że jeżeli błąd wywołała druga strona podstępnie, uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu może nastąpić także wtedy, gdy błąd nie był istotny, jak również wtedy, gdy nie dotyczył treści czynności prawnej. Przyjmuje się na ogół, że podstęp charakteryzuje się określonym intencjonalnym nastawieniem osoby uciekającej się do niego¹⁸. Autor podstępu musi działać celowo, świadomie w wykonywaniu swego zwodzącego inną osobę działania. Wymaga się przeto złej wiary po jego stronie. Podstęp kojarzy się z rozmyślnością ukierunkowaną na wywołanie takiego niezgodnego z prawdą obrazu rzeczywistości u kontrahenta, który byłby zdolny skłonić go do podjęcia czynności prawnej¹⁹. Polska doktryna przeszła znamiennej ewolucję w odniesieniu do podstępu. Początkowo dominował pogląd odmawiający możliwości powoływania się na podstęp w zakresie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Źródeł tego poglądu należy szukać w konstrukcji podstępu. Jest ona mianowicie silnie powiązana z działaniem lub zaniechaniem drugiej strony, która bądź to sama wprowadziła składającego oświadczenie woli w stan błędu, bądź też, wiedząc o podstępnym postępowaniu osób trzecich, nie wyprowadziła składającego oświadczenie ze stanu błędu. Właśnie ze wskazanych powodów konstrukcyjnych przyjmowano założenie, że podstęp jest immanentną cechą dwustronnych czynności prawnych²⁰. Pogląd ten został poddany trafnej krytyce. W jej ramach wskazano, że na tle prawa polskiego możliwość podstępnego spowodowania dokonania jednostronnej czynności prawnej daje się uzasadnić na kilka sposobów. Przede wszystkim, trafnie wskazuje się na to, że mimo iż oświadczenie nie jest składane drugiej osobie, z łatwością daje się odnaleźć tego, kto może zostać uznany za „drugą stronę”. Będzie to osoba, która z wadliwego oświadczenia woli odnosi bezpośrednią korzyść²¹. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 lipca 1986 r. opowiedział

¹⁷ A. Wolter, *Prawo cywilne...*, s. 269.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady oświadczenia woli...*, s. 139.

²⁰ A. Ohanowicz, *Przyjęcie i odrzucenie spadku w nowym prawie spadkowym*, s. 428; J. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny...*, s. 1934.

²¹ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, s. 100; J. Piątkowski, *Prawo spadkowe*, [w:] *System prawa cywilnego*, red. W. Czachórski, Wrocław 1986, s. 285; A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli...*, s. 27-28.

się za uznaniem, że przepis o błędzie wywołanym podstępnie ma zastosowanie do oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku²². W motywach orzeczenia podkreślono, że trudne do przyjęcia z punktu widzenia moralnego byłoby stanowisko wyłączające możliwość i konieczność napiętnowania sankcją cywilnoprawną podstępu osoby odnoszącej korzyść ze swego zachowania z krzywdą spadkobiercy. Należy także podnieść, że od dawna w naszym prawie zakotwiczona jest zasada, stosownie do której można podstępnie spowodować sporządzenie testamentu, mimo że testament jest najbardziej klasycznym przykładem jednostronnej czynności prawnej. W konsekwencji, nie powinno budzić wątpliwości, że także odnośnie do oświadczenia w sprawie przyjęcia spadku stosuje się bardziej liberalne zasady, jeżeli złożenie oświadczenia o określonej treści nastąpiło w wyniku podstępu²³.

Kontrowersje budzi sytuacja, gdy spadkobierca podejmie próbę uchylecia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku z powołaniem się na błąd co do skutków prawnych określonych zdarzeń, czyli błąd co do prawa²⁴. W tej kwestii zarysowały się dwa przeciwstawne poglądy. Według pierwszego z nich w zasadzie możliwe jest także uchYLENIE się od skutków prawnych przyjęcia lub odrzucenia spadku, które nastąpiło pod wpływem błędu co do prawa, ale błąd ten może być uwzględniony jedynie wtedy, gdy nie tylko dotyczył on treści oświadczenia woli i był istotny, ale ponadto był usprawiedliwiony okolicznościami²⁵. Zwolennicy tego stanowiska podają przykład biernego zachowania się spadkobiercy pod wpływem usprawiedliwionego błędu co do prawa, np. spadkobierca został powołany do spadku w sposób określony w art. 961 k.c. i z tej przyczyny błędnie sądził, że jest zapisobiercą. Wskazują, że w pewnych wypadkach może być usprawiedliwiony błąd co do prawa ze strony spadkobiercy ustawowego, który nie złożył w terminie żadnego oświadczenia, ponieważ nie wiedział, że testament powołujący do spadku

²² III CZP 36/86 (OSN 1987, nr 8, poz. 107) z glosą A. Szpunara (NP 1989, nr 1, s. 112-117).

²³ B. Kordasiewicz, *System prawa...*, s. 450.

²⁴ E. Niezbecka, [w:] A. Kidyba, *Kodeks cywilny*, s. 248; M. Paźdana, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1126-1127.

²⁵ A. Kozaczka, *Błąd jako wada oświadczenia woli*, Kraków 1961, s. 118-121.

inną osobę jest oczywiście nieważny²⁶, czy też, że spadkobiercy, będąc przekonanymi, iż nie łączą ich żadne więzy ze spadkodawcą, nie złożyli w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku po nim, ponieważ przed laty porzucił on rodzinę²⁷. Jednak nawet zwolennicy tego stanowiska przyjmują, że spadkobierca nie może uchylić się od skutków prawnych niezłożenia w terminie żadnego oświadczenia na tej tylko podstawie, że był w błędzie co do wynikających stąd konsekwencji prawnych, w szczególności mylnie sądził, iż jego milczenie jest jednoznaczne z odrzuceniem spadku. Również Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 24 stycznia 1974 r. uznał, że możliwość uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli zachodzi także, gdy błąd dotyczy okoliczności prawnych, przy czym musi być on istotny i odnosić się do treści oświadczenia woli²⁸. Przedstawiciele drugiego poglądu wskazują na sprzeczność konstrukcji błędu co do prawa z przepisami regulującymi błąd jako wadę oświadczenia woli²⁹. Aprobując ostatnie stanowisko, wskazać należy, że przepisy ogólne prawa cywilnego o wadach oświadczenia woli, w tym i o błędzie, wskazują, że błąd musi dotyczyć treści czynności prawnej i być błędem istotnym. Nie można uznać za przesłankę ustawową błędu usprawiedliwionego okolicznościami. Nie wynika ona bowiem z przepisów ustawowych. Ponadto sformułowanie to może być różnie rozumiane, wskutek czego brak wskazówki przy ocenie zachowania spadkobiercy, co może prowadzić do nadużyć instytucji uchylenia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku.

Błąd dotyczący osoby spadkodawcy jest jednym z możliwych błędów, na które można powoływać się przy uchyleniu się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. W publikowanym orzecznictwie nie jest znany ani jeden przypadek błędu dotyczącego osoby spadkodawcy. Prawdopodobieństwo jego wystąpienia jest minimalne, zarówno z powodu identyfikacji z imienia i nazwiska spadkodawcy, jak i z tej przyczyny, że spadkobiercami w większości przypadków zostają człon-

²⁶ J. Pietrzykowski, *Glosa do orzeczenia SW w Poznaniu z 17 czerwca 1967 r.*, OSPiKA 1969, poz. 96.

²⁷ J. Piątkowski, *Prawo spadkowe...*, s. 287.

²⁸ II CR761/73 (OSPiKA 1975, z. 10, poz. 238).

²⁹ E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, s. 248; J. Kremis, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1642.

kowe najbliższej rodziny spadkodawcy. Wobec tego błąd ten ma znikome znaczenie praktyczne. Choć oczywiście, gdyby w praktyce wystąpił, możliwe jest powoływanie się na niego³⁰.

Kontrowersje doktrynalne wzbudziła natomiast sprawa błędu dotyczącego tytułu powołania. W tym zakresie konkurują dwa przeciwstawne poglądy. Według jednego z nich, błąd spadkobiercy co do tytułu powołania może być podstawą uchylenia się od skutków oświadczenia złożonego pod wpływem tego błędu³¹. Ten punkt widzenia, choć bez bliższego uzasadnienia, przyjmują: J. Kremis, M. Pazdan i E. Skowrońska-Bocian³². O błędzie co do tytułu powołania pisze też J. Pietrzykowski³³. Według poglądu konkurencyjnego, jeżeli spadkobierca złożył oświadczenie o przyjęciu spadku z jednego tytułu, a następnie okaże się, że spadkobierca ten jest wprawdzie powołany, ale z innego tytułu, złożone oświadczenie jest bezprzedmiotowe, wobec czego nie ma potrzeby uchylenia się od jego skutków prawnych³⁴. Mniej jednoznacznie w tej kwestii wypowiada się A. Szpunar. Wskazuje, że odrzucenie spadku odnosi się do tytułu powołania, który był objęty tym oświadczeniem. Wobec tego spadkobierca, który odrzucił spadek z ustawy, będzie mógł dziedziczyć na podstawie później odnalezionego testamentu. Najczęściej więc błąd co do tytułu powołania jest pozbawiony znaczenia. Dopuszcza jednak uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu spadku, gdy spadkobierca przyjął spadek przypadający mu z ustawy, a okazało się, że jednak był w błędzie, ponieważ został powołany na spadkobiercę w testamencie, którego treści nie znał³⁵. Przy uwzględnieniu wątpliwości A. Szpunara brak podstaw do przyjmowania, że błąd co do tytułu powołania pozbawiony jest znaczenia prawnego. Można bowiem wyobrazić sobie sytu-

³⁰ B. Kordasiewicz, *Przyjęcie i odrzucenie spadku*, *Studia Prawa Prywatnego* 2006, z. 2, s. 69.

³¹ A. O h a n o w i c z, *Przyjęcie i odrzucenie spadku w nowym prawie spadkowym*, PN 1947, nr V-VI, s. 428.

³² J. K r e m i s, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1642; M. P a z d a n, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1126; E. S k o w r o Ń s k a - B o c i a n, *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, s. 248.

³³ J. P i e t r z y k o w s k i, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, Warszawa 1972, s. 1934.

³⁴ J. G w i a z d o m o r s k i, *Prawo spadkowe...*, s. 101; B. K o r d a s i e w i c z, *System prawa...*, s. 448.

³⁵ A. S z p u n a r, *Wady oświadczenia woli...*, s. 26.

acje, w których można byłoby mówić o spełnieniu ustawowych przesłanek powołania się na istotny błąd co do tytułu powołania. Z praktycznego punktu widzenia spadkobierca, który złożył już jedno oświadczenie w sprawie przyjęcia spadku, nie dostrzega na ogół potrzeby składania kolejnych oświadczeń w tej samej – z jego punktu widzenia – kwestii. W rezultacie złożenie oświadczenia w sprawie przyjęcia spadku na podstawie innego tytułu niż stanowiący rzeczywistą podstawę dziedziczenia będzie z reguły rodziło problem uchylenia się od skutków braku złożenia oświadczenia w przewidzianym terminie.

Jednak najbardziej typową postacią błędu jest błąd dotyczący przedmiotu spadku. Tego rodzaju błąd może przejawiać się w dwóch postaciach. Z jednej strony, spadkobierca, składając oświadczenie, może mieć mylne wyobrażenie o stanie aktywów, jak i pasywów spadku. Z drugiej strony, spadkobierca może prawidłowo identyfikować poszczególne aktywa i pasywa, jednakże mieć błędne wyobrażenie o ich rzeczywistej wartości. Wspólnym mianownikiem obu tych postaci błędu jest to, że spadkobierca ma mylne wyobrażenie co do kwestii zasadniczej: czy aktywa spadku przewyższają jego pasywa. Doktryna podchodzi do każdej z tych dwóch sytuacji w odmienny sposób. Uznaje się dopuszczalność uchylenia się od skutków oświadczenia w sprawie przyjęcia spadku, jeżeli spadkobierca pozostawał w błędzie co do stanu aktywów bądź pasywów. Odmawia się natomiast możliwości uchylenia się, jeżeli spadkobierca prawidłowo identyfikował spadek w sensie praw wchodzących w jego skład, natomiast jego błąd polegał na mylnym wyobrażeniu co do wartości poszczególnych pozycji³⁶. M. Pazdan, E. Skowrońska-Bocian i J. Pietrzykowski dopuszczają błąd dotyczący przedmiotu spadku lub stanu majątku spadkowego³⁷. Dla zróżnicowania opartego na takich zasadach nie ma żadnych podstaw. Jeżeli bowiem w ogóle dopuszcza się możliwość uchylenia się od skutków swego oświadczenia z tego względu, że spadkobierca błędził co do wzajemnych relacji pomiędzy aktywami i pasywami spadku, to nie ma żadnego znaczenia okoliczność, czy istota błędu polegała

³⁶ Tamże, s. 26-27.

³⁷ M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1126; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, s. 248; J. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny...*, s. 1934.

na mylnym wyobrażeniu o ilościowym stanie aktywów i pasywów, czy też na błędnym szacowaniu poszczególnych składników. Rzeczą niewątpliwie istotną będzie to, że dla oceny, czy spełnione są przesłanki istotności błędu dotyczące stanu aktywów i pasywów spadku, miarodajna jest ich wartość z chwili, w której spadkobierca złożył swoje oświadczenie. Późniejsze zmiany wartości nie mają wpływu na dokonywaną ocenę³⁸.

3. Błąd przy braku oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku

Konstrukcja uchylenia się od skutków prawnych złożonego pod wpływem błędu oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku została rozciągnięta na sytuacje, w których pod wpływem błędu spadkobierca nie złożył żadnego oświadczenia w terminie, a więc takie, w których w istocie spadkobierca uchyła się nie od skutków prawnych swego oświadczenia, lecz od skutków biernego zachowania się. W tych wypadkach skuteczne uchylenie się od skutków niezłożenia oświadczenia w terminie powoduje wyłączenie działania fikcji prostego przyjęcia spadku lub w konkretnych okolicznościach, z dobrodziejstwem inwentarza. Przepis art. 1019 § 3 k.c. stanowi, że spadkobierca, który pod wpływem błędu nie złożył żadnego oświadczenia w terminie, może uchylić się od skutków prawnych niezachowania terminu. Stąd podstawę uchylenia się przez spadkobiercę od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku może stanowić błąd prawnie doniosły, a więc dotyczący treści czynności prawnej, i to błąd istotny (art. 1019 § 2 w zw. z art. 84 § 1 zd. 1 i § 2 k.c.). Nie ulega też wątpliwości, że nie może się uchylić od skutków prawnych niezachowania terminu do odrzucenia spadku spadkobierca, który mylnie sądzi, że, milcząc, spadek odrzuca. Ocena istotności błędu wymaga ustalenia, czy spadkobierca mający wyobrażenie o rzeczywistym stanie rzeczy, tj. niedziałający pod wpływem błędu, złożyłby oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku o określonej treści. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 30 czerwca 2005 r., uznał, że błędem prawnie doniosłym nie jest również niezajomość przedmiotu spadku pozostająca w związku przyczynowym z niedołożeniem przez spadkobiercę należytej staranności w ustalaniu rzeczywistego stanu majątku spadkowego³⁹. W orzeczeniu tym wskazywano

³⁸ B. Kordasiewicz, *System prawa...*, s. 449.

³⁹ IV CK 799/04 (OSNC 2006, nr 5, poz. 94).

na znaczenie związku przyczynowego pomiędzy niedołożeniem należytej staranności a brakiem rozeznania co do przedmiotu spadku. Podnoszono, że podstawę tezy o niedołożeniu należytej staranności powinna stanowić ocena uwzględniająca konkretne okoliczności sprawy, nieodzowne do ustalenia, jakich aktów staranności można było wymagać od strony. Chodzi o konkretne działania zmierzające do uzyskania wiedzy o rzeczywistym stanie majątku spadkowego. Skuteczność powołania się na błąd co do przedmiotu spadku można wyłączyć wtedy, gdy spadkobierca nie dochował należytej staranności polegającej na podjęciu uzasadnionych w danych okolicznościach działań, zmierzających do ustalenia stanu spadku, których podjęcie doprowadziłoby do takiego ustalenia i w konsekwencji – do uniknięcia błędu. Poprzestanie bowiem na pozbawionym jakichkolwiek konkretnych podstaw przypuszczeniu dotyczącym stanu majątku spadkowego nie może być uznane za błąd istotny, lecz za lekkomyślność, która nie stanowi podstawy uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia (niezłożenia oświadczenia) woli na podstawie przepisów o wadach oświadczenia woli. Wyrok ten spotkał się ze słuszną krytyką P. Księżaka i W. Borysiaka⁴⁰. Glosatorzy ci przypomnieli, że zagadnienie, czy powołać się można tylko na błąd wybaczalny, sporne było już w prawie rzymskim. Argumentowali, że niezależnienie, w większości porządków prawnych, możliwości powołania się na błąd od braku winy nie jest przypadkowe. W istocie rzeczy chodzi tutaj bowiem o inne płaszczyzny oceny. Już dawno zauważono, że uzależnienie prawnej skuteczności błędu od kwestii jego zawinienia i od odpowiedzialności za wynikającą stąd szkodę jest konstrukcyjnie niewłaściwym i niepożądanym pomieszaniem pojęć heterogenicznych⁴¹. Przepis art. 84 k.c. milczy na temat dołożenia należytej staranności przez składającego oświadczenie woli. Na przeszkodzie możliwości dowolnego powołania się na błąd przez składającego oświadczenie nie stoi koncepcja zmuszająca go do wykazania należytej staranności w ustalaniu składu majątku spadkowego, lecz przyjęta w prawie polskim koncepcja błędu. Istnienie błędu musi udowodnić osoba powołująca się na tenże fakt w toku postępowania sądowego. Nie chodzi więc

⁴⁰ P. Księżak, *Glosa*, *Palestra* 2008, nr 5-6, s. 296-301; W. Borysiak, *Glosa*, *Palestra* 2009, nr 5-6, s. 285-295.

⁴¹ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady oświadczenia woli...*, s. 90.

tu o udowodnienie przez błędzącego zachowania należytej staranności, ale wskazanie przez niego, że błąd po jego stronie rzeczywiście zachodził i błąd ten dotyczył treści czynności prawnej oraz był błędem istotnym.

III. Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku

Przepis art. 1019 k.c. wprowadza modyfikacje w zakresie uchylenia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (bądź też braku oświadczenia) złożonego na skutek błędu. Jedną z nich polega na wprowadzeniu szczególnej formy uchylenia się od skutków oświadczenia woli. Uchylenie takie jest możliwe jedynie przed sądem. Istotą drugiej modyfikacji wyraża się w tym, że spadkobierca nie może poprzestać na uchyleniu się od skutków wadliwego oświadczenia woli, ale zobowiązany jest wraz z uchyleniem się złożyć nowe, niewadliwe oświadczenie, w sprawie przyjęcia bądź odrzucenia spadku. Ostatnia modyfikacja polega na konieczności zatwierdzenia uchylenia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przez sąd⁴².

1. Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia przed sądem

Uchylenie się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (bądź też braku oświadczenia) objęte zostało kontrolą sądową. Sądem wyłącznie właściwym jest sąd spadku (art. 628 k.p.c.). Postępowanie wszczyna się na wniosek zainteresowanego spadkobiercy czy osoby, na której rzecz uczyniono zapis windykacyjny. Uczestnikami tego postępowania, zgodnie z art. 510 § 1 k.p.c. są wszyscy spadkobiercy, zarówno ustawowi, jak i testamentowi⁴³, osoby, które uczestniczyły w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku. To samo odnieść należy do osób, które uczestniczyły w sporządzeniu protokołu dziedziczenia u notariusza, który następnie sporządził akt dziedziczenia⁴⁴.

Przepis art. 1019 § 1 pkt. 1 k.c. wskazuje wprost na obowiązek złożenia oświadczenia o uchyleniu się od skutków wadliwego oświad-

⁴² B. Kordasiewicz, *System prawa...*, s. 444-445.

⁴³ A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 1118-1119.

⁴⁴ M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 997.

czenia przed sądem. Stanowi on w tym zakresie *lex specialis* w stosunku do przepisu art. 88 § 1 k.c., który w przypadku oświadczenia złożonego na skutek błędu zadowala się oświadczeniem na piśmie złożonym drugiej osobie.

Kwestia formy oświadczenia woli jest przedstawiana niejednolicie w doktrynie. Część jej przedstawicieli stoi na stanowisku, że w braku przepisu szczególnego należy uznać, że uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia może nastąpić przed sądem ustnie lub na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym (por. art. 1018 § 3 k.c.)⁴⁵. To stanowisko jest kontestowane przez J. Gudowskiego, który twierdzi, że samo uchylenie następuje – w formie ustnej – bezpośrednio przed sądem. Jego zdaniem ze względu na wyraźną treść art. 1019 § 1 pkt. 1 k.c. – zwłaszcza na tle regulacji ujętej w art. 1018 § 3 k.c. – nie jest dopuszczalne uchylenie się spadkobiercy od skutków prawnych oświadczenia na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym⁴⁶. Podobnie stanowisko zajmuje J. Gwiazdomorski⁴⁷. Brak jednak w przepisach przesłanek do wykluczenia możliwości uchylenia się spadkobiercy od skutków prawnych wadliwego oświadczenia w formach przewidzianych w art. 1018 § 3 k.c. Tym bardziej że sama skuteczność takowego uchylenia, bez względu na formę, jest przedmiotem badania sądu na rozprawie, wtedy to na zainteresowanym spadkobiercy spoczywa ciężar dowodu.

Spadkobierca może uchylić się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożonego pod wpływem błędu w zawitym terminie określonym w art. 88 § 2 k.c., tj. w ciągu roku od wykrycia błędu. Oświadczenie o uchyleniu może być złożone w każdym czasie, nawet po dziale spadku, byleby zachowany został termin z art. 88 § 2 k.c.

2. Jednoczesne oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku

W myśl przepisu art. 1018 § 2 k.c. oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku jest nieodwołalne. Można powiedzieć, że przepis

⁴⁵ A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli...*, s. 31; J. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1035; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe – część szczegółowa*, s. 111.

⁴⁶ J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, Warszawa 2009, s. 406.

⁴⁷ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe...*, s. 102.

art. 1019 k.c. łagodzi surowość tej zasady. W myśl § 1 pkt. 2 tego ostatniego przepisu spadkobierca, uchylając się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, powinien jednocześnie oświadczyć, czy i jak spadek przyjmuje, czy też go odrzuca. Znaczenie tych oświadczeń ma podstawowe znaczenie, zarówno dla ustalenia kręgu spadkobierców, jak i odpowiedzialności za długi spadkowe. Z ogólnych zasad wynikałoby, że konsekwencją uchylecia się od skutków prawnych oświadczenia woli byłoby jedynie przywrócenie stanu rzeczy przed przyjęciem lub odrzuceniem spadku. Sytuacja kształtowałaby się różnie w zależności od tego, czy w konkretnym wypadku upłynął już sześciomiesięczny termin ustawowy. Przepis art. 1019 k.c. zapewnia spadkobiercy przywrócenie stanu poprzedniego tylko w tym celu, aby dokonał on innego wyboru⁴⁸.

W związku z tym nasuwa się pytanie, co się ma stać, jeżeli spadkobierca nie złożył jednocześnie nowego oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Podzielić należy pogląd J. Piątowskiego, że w braku takiego oświadczenia uchYLENIE się będzie bezskuteczne.

Ustawodawca łączy ściśle uchYLENIE się od skutków prawnych ze złożeniem nowego oświadczenia. Podobne stanowisko w tej sprawie zajmuje A. Szpunar⁴⁹. W konsekwencji sąd spadku oddali wniosek spadkobiercy o zatwierdzenie uchYLENIA się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku.

Po uchYLENIU się od skutków prawnych oświadczenia woli spadkobierca składa oświadczenie, w którym może spadek odrzucić, przyjąć wprost lub z dobrodziejstwem inwentarza. W przypadku gdy spadek odrzuci, zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku (art. 1020 k.c.). Odrzucenie spadku wywiera zatem skutek *ex tunc*, przy czym – z istoty rzeczy – odrzucenie spadku może odnieść skutek prawny określony w art. 1020 k.c. tylko wówczas, gdy składający takie oświadczenie dziedziczy spadek. Co do zasady, w razie dziedziczenia ustawowego w miejsce odrzucającego spadek wchodzi jego zstępni, ewentualnie zwolniony udział przyrasta do udziałów pozostałych spadkobierców lub dochodzą do dziedziczenia osoby uprawnione w dalszej

⁴⁸ A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli...*, s. 31.

⁴⁹ J. Piątowski, *Prawo spadkowe...*, s. 188; A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli...*, s. 31.

kolejności. Spadkobierca może przyjąć spadek z dobrodziejstwem inwentarza, a wtedy odpowiada za długi spadku tylko do wysokości stanu czynnego spadku, ustalonego w spisie inwentarza⁵⁰. Natomiast spadkobierca, który przyjmuje spadek wprost, odpowiada za długi spadkowe bez ograniczenia.

Przepis art. 1019 § 1 pkt. 2 k.c. milczy na temat sposobu złożenia oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Przepis stanowi o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia i jednoczesności złożenia nowego oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, co mogłoby sugerować wyłącznie ustne złożenie oświadczenia przed sądem. Czy jednak rzeczywiście jest to jedyny sposób? Część przedstawicieli doktryny uznaje, że w rozpatrywanej sytuacji nie wchodzi w grę możliwość złożenia oświadczenia przed notariuszem⁵¹. W doktrynie przyjmuje się niekiedy analogię z art. 1018 § 3 k.c., a zatem dopuszczalność złożenia oświadczenia ustnie przed sądem albo na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym⁵². Za dopuszczalnością takiej analogii zdaje się również świadczyć art. 690 k.p.c. Opowiedzieć by się należało za poglądem A. Szpunara. Brak bowiem przesłanek do różnego traktowania sposobu złożenia oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w przypadku złożenia takowego oświadczenia w trybie art. 1018 § 3 k.c. i w trybie art. 1019 § 1 pkt. 2 k.c.

Przepis art. 1018 § 3 k.c. stanowi, że oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku składa się przed sądem lub przed notariuszem. Można je złożyć ustnie lub na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym. Dokonując wykładni cytowanego przepisu, należy stwierdzić, że nie budzi wątpliwości sposób złożenia oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed sądem. Zagadnienie to normuje bowiem art. 641 k.p.c., który określa elementy treści oświadczenia spadkobiercy, a także wymagane dokumenty, które należy złożyć przy oświadczeniu. Kontrowersje wzbudza natomiast sposób złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzu-

⁵⁰ Orzeczenia SN: z dnia 28 czerwca 1977 r., III CRN 102/77 (LEX nr 7959), z dnia 9 września 1976 r., IV PR 135/76 (OSNC 1977, nr 4, s. 80).

⁵¹ M. Paźdzan, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1128.

⁵² A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli...*, s. 31.

ceniu spadku przed notariuszem. Kwestia formy tego oświadczenia nie została bowiem przez ustawodawcę jednoznacznie określona. Tymczasem w praktyce stosowania art. 1018 § 3 k.c. powstała wątpliwość, czy składane przed notariuszem oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku wymaga zachowania formy aktu notarialnego, czy też może ono zostać złożone na piśmie zawierającym notarialnie poświadczony podpis spadkobiercy. Przepis art. 1018 § 3 k.c. nie jest wskazywany jako przykład uregulowania przewidującego formę aktu notarialnego, lecz formę piśmienną z urzędowym poświadczeniem podpisu⁵³. Odmienne w tej kwestii wypowiedział się Sąd Najwyższy, który w postanowieniu z dnia 10 listopada 2006 r. uznał, że złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem wymaga formy aktu notarialnego⁵⁴. Podobne stanowisko zajęła J. Misztal-Konecka, która opowiada się, choć bez bliższej argumentacji, za koniecznością sporządzenia aktu notarialnego⁵⁵. Wymóg formy aktu notarialnego spotkał się z uzasadnioną krytyką Z. Kuniewicza, który podnosił, że obowiązek złożenia oświadczenia przez spadkobiercę w formie aktu notarialnego nie znajduje uzasadnienia w wykładni literalnej art. 1018 § 3 k.c. Występujący bowiem w zdaniu pierwszym tego przepisu zwrot „przed notariuszem” nie jest przecież tożsamy ze zwrotem „w formie aktu notarialnego”. Wymóg złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem oznacza jedynie, że czynność ta jest dokonywana przy udziale notariusza. Z brzmienia art. 1018 § 3 zd. 1 k.c. nie wynika wcale, w jakiej formie to oświadczenie powinno być złożone. Forma ta została określona w zdaniu drugim tego przepisu. Zwrócić należy również uwagę na treść art. 91 pr. o not., który stanowi: „Notariusz sporządza akt notarialny, jeżeli wymaga tego przepis prawa lub taka jest wola stron”. Stąd teza dopuszczająca złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym

⁵³ Z. Radwański, *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, t. II, Warszawa 2002, s. 151, 160; A. Dołiwa, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2004, s. 274-275.

⁵⁴ I CSK 228/06 (OSP 2007, nr 11, s. 123).

⁵⁵ J. Misztal-Konecka, *Warunki skuteczności oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Forma oświadczenia i termin do jego złożenia*, Przegląd Sądowy 2009, nr 11-12, s. 71 i nast.

znajduje dużo mocniejsze uzasadnienie⁵⁶. Po rozważeniu przedstawionej argumentacji należy się opowiedzieć za stanowiskiem, że spadkobierca może złożyć oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem ustnie lub na piśmie. W przypadku ustnego oświadczenia właściwą formą dokumentującą wolę spadkobiercy jest spisany przez notariusza protokół. Jeżeli natomiast oświadczenie jest składane na piśmie, wówczas notariusz dokonuje poświadczenia podpisu spadkobiercy, dzięki czemu oświadczenie uzyskuje wymaganą przez ustawę formę kwalifikowaną.

Zasada stabilności stosunków prawnych wymaga określenia, w jakim terminie spadkobierca może wypowiedzieć się co do przyjęcia lub odrzucenia spadku, gdy uchyła się od skutków wadliwego oświadczenia woli w tym zakresie w rozumieniu art. 1019 § 1 pkt. 2 k.c. Przepis ten stanowi, że spadkobierca, który uchylił się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, zobowiązany jest jednocześnie złożyć nowe oświadczenie w kwestii przyjęcia lub odrzucenia spadku. Termin złożenia niewadliwego oświadczenia zarysowany jest jednoznacznie. Zastosowania nie znajduje tutaj raczej przepis art. 1015 § 1 k.c. Stanowi on bowiem, że oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku może być złożone w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania. Jedynie w braku upływu sześciomiesięcznego terminu z art. 1015 § 1 k.c. można byłoby rozważać odroczenie złożenia takowego oświadczenia. Podkreślić jednak należy, że rozwiązanie polegające na możliwości uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku ma charakter wyjątkowy i termin do złożenia niewadliwego oświadczenia powinien być ściśle związany czasowo z tym uchyleniem⁵⁷. Stan niepewności prawnej powinien być bowiem jak najrychlej wyeliminowany.

⁵⁶ Z. Kuniewicz, *Forma oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku składanego przed notariuszem*, Rejent 2010, nr 1, s. 22 i nast.

⁵⁷ Szerzej na ten temat J. Pisułiński, *Niektóre problemy związane z terminem do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku*, Rejent 1992, nr 6, s. 54 i nast.

3. Zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku

Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku wymaga zatwierdzenia przez sąd (art. 1019 § 3 k.c.). Następuje to w postępowaniu odrębnym, po przeprowadzeniu rozprawy (art. 690 k.p.c.). Sąd po odebraniu stosownego oświadczenia o uchyleniu się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku pod wpływem błędu oraz oświadczenia, czy i jak spadkobierca spadek przyjmuje, czy też go odrzuca, bada z urzędu, czy zachodzą wszystkie przesłanki uchylenia się od skutków oświadczenia. W razie stwierdzenia braku podstaw do uwzględnienia wniosku sąd oddala wniosek. Pozytywne ustalenia w zakresie istnienia wady, działania pod jej wpływem, terminu uchylenia się od skutków prawnych, złożenia przez spadkobiercę, wraz z oświadczeniem uchylającym oświadczenia, czy i ewentualnie jak spadek przyjmuje, powodują zatwierdzenie w formie postanowienia oświadczenia uchylającego. Oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych złożonego oświadczenia moc prawną uzyskuje dopiero w razie zatwierdzenia tego oświadczenia przez sąd. Należy podkreślić, że postanowienie to wydaje się tylko w przedmiocie uchylenia się od skutków poprzedniego oświadczenia. Nie przesądza ono w niczym skuteczności prawnej równocześnie złożonego oświadczenia do spadku, którą to sprawą w tej części postępowania spadkowego sąd się w ogóle nie zajmuje⁵⁸.

W kwestii braku rozstrzygnięcia przez sąd wniosku o uchylenie się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku wypowiedział się Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 6 czerwca 2007 r. w której stwierdził, że brak rozstrzygnięcia w zakończonym prawomocnie postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku żądania spadkobiercy w przedmiocie zatwierdzenia uchylenia się od skutków prawnych niezachowania terminu do odrzucenia spadku nie uzasadnia odrzucenia ponownie złożonego w tym przedmiocie wniosku⁵⁹.

Postanowienia w przedmiocie zatwierdzenia (pozytywne i negatywne) podlegają zaskarżeniu apelacją (art. 518 k.p.c.). Postanowienie sądu spadku

⁵⁸ S. Breyer, *Z problematyki oświadczeń o przyjęciu i odrzuceniu spadku*, NP 1958, nr 1, s. 54-65.

⁵⁹ Uchwała SN z dnia 6 czerwca 2007 r., III CZP53/07 (LEX 259707).

w przedmiocie uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku jest bowiem postanowieniem co do istoty sprawy (art. 516 k.p.c.). Od postanowienia sądu drugiej instancji przysługuje skarga kasacyjna (art. 519¹ § 1 i 4 pkt. 3 i 4 k.p.c.).

Istnieje spór w doktrynie, czy postanowienie o zatwierdzeniu uchylenia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku ma charakter konstytutywny, czy też deklaratoryjny. Zwolennikami konstytutywnego charakteru tego postanowienia, mimo braku przytoczenia jakiegokolwiek argumentacji w tym zakresie, pozostają J. Kremis, E. Skowrońska-Bocian i A. Szpunar⁶⁰. Podobnie Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 6 czerwca 2007 r.⁶¹ Przeciwnie stanowisko w tej sprawie wyrażają M. Uliasz i J. Gudowski⁶². Jako słuszny uznać należałoby raczej pogląd o deklaratoryjnym charakterze tego postanowienia. Mamy tu do czynienia ze złożonym stanem faktycznym, którego ogniwiemi są: uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia i zatwierdzenie przez sąd. Jednakże kontrola sądu ogranicza się do zbadania prawidłowości złożenia oświadczenia o uchyleniu się, natomiast sąd nie jest władny go zmienić. Dokonane w ten sposób wzruszenie wadliwej czynności prawnej działa z mocą wsteczną (*ex tunc*). Analogiczne rozwiązanie przyjęto w przypadku oświadczenia złożonego na skutek błędu z art. 88 § 1 k.c. Zauważyć trzeba, że kwestia deklaratoryjności czy też konstytutywności orzeczenia zatwierdzającego ma nie tylko walor teoretyczny, ale może mieć znaczenie w innych sferach prawa spadkowego, w szczególności przy ocenie rozrządzeń dotyczących spadku i poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład spadku.

Zwrócić należy również uwagę na sytuację, gdy w wypadku zmiany kręgu spadkobierców, na skutek wydania postanowienia w myśl § 1 art. 690 k.p.c., ulega zmianie krąg osób, co do których nabycie spadku zostało

⁶⁰ A. Szpunar, *Wady oświadczenia woli...*, s. 32; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, s. 248; J. Kremis, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1643.

⁶¹ III CZP 53/2007 (OSNC 2008, nr 7-8, poz. 78).

⁶² M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego...*, s. 996-997; J. Gudowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. T. Ereciński, Warszawa 2009, s. 406-407.

już stwierdzone albo zarejestrowany został akt poświadczenia dziedziczenia. Wtedy sąd po przeprowadzeniu rozprawy zmienia z urzędu postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku albo uchyla zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia i orzeka w tym przedmiocie. O uchyleniu aktu sąd zawiadamia notariusza, który go sporządził, oraz Krajową Radę Notarialną (art. 669¹ § 4 k.p.c.). Postępowanie toczy się według przepisów o stwierdzenie nabycia spadku (art. 669 k.p.c. i nast.)⁶³. Jednakże zmiana postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku może być dokonana dopiero po uprawomocnieniu się postanowienia zatwierdzającego uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku.

*Patrycja Reichel – doktorant na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach;
sędzia Sądu Rejonowego w Tarnowskich Górach.*

⁶³ A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego...*, s. 1118-1119.